

הערות לפרק 9

מלחמת העצמאות: שלב ב'

20.7.1949–15.5.1948

מומלץ להקצות לפרק זה כחמישה שיעורים.

1. יעדים

בתום לימוד פרק זה מצופה מהתלמידים:

- ☞ לדעת מי היו הכוחות הלוחמים ומה היו יעדיהם, דרכי פעולתם, יתרונותיהם וחולשותיהם.
 - ☞ להכיר בקווים כלליים את מפת הפלישה של צבאות ערב.
 - ☞ לדעת שישראל נהתה מיתרון במספר הלוחמים.
 - ☞ להבין מדוע עוררה הפלישה הערבית חרדה בישראל.
 - ☞ להכיר, באופן כללי בלבד, את מתווה המלחמה (קרבות הבלימה, ההפוגה הראשונה, קרבות עשרת הימים, ההפוגה השנייה, מבצעים אחרונים ושיחות שביתת הנשק).
 - ☞ להבין את הגורמים להצלחותיה הצבאיות של ישראל בשלב ב' של המלחמה.
 - ☞ להכיר את ההבדלים שבין תכנית החלוקה שקבע האו"ם לבין גבולות הקו הירוק.
- בתוך כך על התלמידים להבין כי הבדלים אלה נבעו מסירוב הערבים לקבל את תכנית החלוקה שקבע האו"ם ומהמלחמה שפרצה בעקבות סירוב זה.

2. קשיים צפויים והצעות דידקטיות

כאמור, בציבור הרחב רווחת התפיסה שלפיה היישוב היהודי סבל מנחיתות מספרית (ראו הערות לפרק 7). בהקשר זה כדאי להפנות את תשומת לב התלמידים לדברי בן גוריון המובאים בסוף הפרק (קטע מקור מספר 4) כדי להראות להם כי גם מנהיגות היישוב הייתה מודעת ליתרון המספרי שממנו נהנה היישוב היהודי במספר הלוחמים. היתרון בציוד הצבאי שממנו נהנו צבאות ערב עם פתיחת שלב ב' של המלחמה מעצים לכאורה את היתרון הצבאי שממנו נהנו צבאות ערב. גם כאן כדאי להסב את תשומת לב התלמידים לעובדה כי אין בנתונים המספריים כשלעצמם כדי לנבא את תוצאותיו של מאבק צבאי, וכי בעימותים צבאיים נודע משקל רב להיבטים צבאיים נוספים, כמו איכות הציוד ורמת האימון, ולהיבטים שאינם צבאיים, כמו נחישות, עוצמה כלכלית ותמיכה חיצונית. ראוי לציין כי יכולתו של היישוב היהודי לגייס מקרבו לוחמים ומשאבים הייתה ביטוי לחוסנו הלאומי. חוסן זה נבע ממידת ההזדהות של אנשי היישוב עם המטרה הלאומית, מהצלחתה של הציונות להקים ולבסס מוסדות לאומיים מתפקדים, אשר רובו המכריע של היישוב היה נכון לציית להם, ומתחושת חוסר הברירה שנבעה מחשש ממשי מפני טיהור אתני שיבצעו הערבים במקרה שינצחו.

3. העשרה

ההתחרות הסמויה שהתקיימה בין ירדן לבין מצרים

מטרתם המוצהרת של צבאות ערב שפלטו לארץ הייתה למנוע את הקמת המדינה היהודית. המנהיגות הערבית הצהירה כי כיבוש ארץ ישראל צפוי להיות משימה קלה אשר תסתיים במהירות. חלק מהמנהיגים הערבים אף ביטאו שאיפה מפורשת להשמיד את היישוב היהודי. גם אם הצהרות אלה שיקפו את כוונותיהם ואת אמונותיהם הכנות של השליטים הערבים, הרי לנגד עיניהם עמדו גם יעדים נוספים. מכל מקום, משהובהר כי שאיפותיהם המוצהרות אינן בנות השגה, החלו שליטי ערב להדגיש שיקולים אחרים ולשאוף להשגת יעדים אחרים, חלקם כלל-ערביים וחלקם ייחודיים.

מהלכיה של מצרים מספקים דוגמה מובהקת למגמה זו. הצבא המצרי שאף להוכיח כי הנו גורם משמעותי ובולט בעולם הערבי. יעד זה הושג על ידי התקרבותו לתל אביב וירושלים, על ידי הפצצת אוכלוסייתה האזרחית של תל אביב, על ידי ההגנה שסיפק צבא זה לפליטים הערבים ועל ידי עמידתו בכיס פלוג'ה. פעולות אלה הוצגו ונתפסו בעולם הערבי כהישגים משמעותיים. במקביל נועדו מהלכי הצבא המצרי לקדם את האינטרסים של מצרים. התקדמותה של אחת מזרועות הצבא המצרי לדרום הר חברון, צעד שמטרתו המוצהרת הייתה כיבוש ירושלים, נועדה גם לבלום את מאמצי ההתפשטות של ירדן.

מהלכיה של ירדן מבטאים אף הם מגמה זו. בעוד שברמה ההצהרתית הגלויה הקפיד מלך ירדן להציג את השאיפות העיקריות, הרי בפועל ירדן תיאמה את מהלכיה עם ישראל כדי להשתלט על הגדה המערבית ועל ירושלים. ביטוי נוסף להתחרות שבין מצרים לבין ירדן אפשר למצוא גם בשנים שלאחר המלחמה. שתי המדינות התחרו ביניהן על ייצוג ערביי פלסטין. בעוד שירדן סיפחה את הגדה המערבית (1950) והעניקה אזרחות ירדנית לתושביה, אפשרה מצרים למופתי להקים בעזה את ממשלת כל פלסטין, ממשלה שאף הנפיקה דרכונים פלסטיניים.

4. תכנית מומלצת

"תקומה" – מגש הכסף (פרק 3)

- סדרה בהפקת הערוץ הראשון, המהווה למעשה המשך לסדרה "עמוד האש"; 1998.
- הפרק עוסק, בין השאר, בהדיפת צבאות ערב.
- אם בוחרים להציג פרק זה בפני התלמידים, כדאי למקד את הצפייה באמצעות שאלות מכוונות, כגון:
1. תארו את האווירה ששררה בארץ בעקבות פלישת צבאות ערב.
 2. מדוע הסכימו ישראל ומדינות ערב להפסקת אש ביוני 1948 (ההפוגה הראשונה)?
 3. כיצד באה לידי ביטוי נחישותה של ישראל לעמוד בקשיי המלחמה?
 4. כיצד בני התקופה מסבירים נחישות זו?

5. לקריאה נוספת

1. האנציקלופדיה העברית, "ארץ ישראל", כרך ו', עמ' 577–594.
2. רם אורן, לטרון, (קשת; 2002) [פרוזה].
3. שמואל אטינגר, תולדות ישראל בעת החדשה, (דביר; תל אביב; 1969), עמ' 329–339.
4. יואב גלבר, קוממיות ונכבה: ישראל, הפלסטינים ומדינות ערב 1948, (דביר; 2004), עמ' 107–130.
5. יהודה ואלך (עורך ראשי), התקופות הגדולות בהיסטוריה של ארץ ישראל, (רביבים – יהודה שיף; 1981), כרך 8, עמ' 31–156.
6. יהודה ואלך, לא על מגש של כסף, תולדות מדינת ישראל מראשית ההתיישבות עד עידן השלום, (משרד הביטחון, אטלס כרטא 1994; 2000), עמ' 52–63.
7. בני מוריס, 1948 – תולדות המלחמה הערבית-הישראלית הראשונה, (עם עובד; תל אביב; 2010), עמ' 204–404.
8. א' קדיש וב"ז קדר (עורכים), מעטים מול רבים?, (מאגנס; 2006).
9. שפרה קולת, הרעיון הציוני והקמת מדינת ישראל, ספר שני, (מעלות; ירושלים; תשמ"ה), עמ' 292–301.